

XX ASRDA O‘ZBEKISTONDAGI AN’ANAVIY ZARGARLIK BUYUMLARI

Sharopova Feruza Qudratovna

Buxoro davlat muzey qo‘riqxonasi bosh muxofizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada, XX asrda O‘zbekiston hududida shakllangan an’anaviy zargarlik buyumlari xalqning tarixiy xotirasi va estetik tafakkuri bilan uzviy bog‘liq madaniy hodisa sifatida yoritiladi. Maqolada zargarlik buyumlarining marosimiy, ijtimoiy va ramziy ahamiyati hamda hududiy uslublarining o‘ziga xos jihatlari umumiy tahlil asosida ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: an’anaviy zargarlik, o‘zbek madaniyati, hunarmandchilik, milliy bezak buyumlari, ramziy naqshlar, madaniy meros.

Аннотация. В данной статье традиционные ювелирные изделия, сформировавшиеся на территории Узбекистана в двадцатом столетии, рассматриваются как культурное явление, неразрывно связанное с исторической памятью и эстетическим мышлением народа. В статье на основе общего анализа раскрываются обрядовое, социальное и символическое значение ювелирных изделий, а также своеобразные особенности региональных стилей.

Ключевые слова: традиционное ювелирное искусство, узбекская культура, ремесленничество, национальные украшения, символические орнаменты, культурное наследие.

Abstract. This article explores traditional jewelry formed in the territory of Uzbekistan during the twentieth century as a cultural phenomenon closely connected with the historical memory and aesthetic perception of the people. Through a general analytical approach, the article reveals the ritual, social, and symbolic significance of jewelry, as well as the distinctive characteristics of regional styles.

Keywords: traditional jewelry, Uzbek culture, craftsmanship, national ornaments, symbolic patterns, cultural heritage.

Kirish. XX asrda O‘zbekiston hududida an’anaviy zargarlik buyumlari xalqning tarixiy xotirasi, estetik didi va ijtimoiy hayotini mujassam etgan murakkab madaniy hodisa sifatida shakllandi. Bu davrda zargarlik san’ati avloddan avlodga o‘tgan ustoz shogird an’analari, mahalliy maktablar va hududiy uslublar orqali yashab keldi. Kumush va oltin bilan ishlash, tosh va emal bezaklari, naqsh va ramzlarning tanlanishi jamiyatdagi e’tiqodlar, marosimlar hamda kundalik turmush bilan uzviy bog‘liq bo‘ldi. An’anaviy sirg‘a, marjon, bilaguzuk va uzuklar nafaqat bezak vazifasini bajardi, balki himoya, baraka va nasliy xotira ramzi sifatida qabul qilindi. XX asrning ijtimoiy o‘zgarishlari sharoitida zargarlik buyumlari o‘zining milliy qiyofasini saqlagan holda yangi materiallar va uslublar bilan boyidi. Hunarmandlar shahar va qishloq muhitida bozor talabi, marosim ehtiyojlari va estetik qarashlarni uyg‘unlashtirib, o‘ziga xos ijodiy yechimlar yaratdilar. Zargarlik buyumlari orqali ayol va erkak rollari, oilaviy mavqe, hududiy mansublik hamda madaniy identitet nozik belgilar vositasida ifodalandi. Mazkur mavzu tarix, san’atshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan o‘rganilganda, an’anaviy zargarlik xalq ruhiyati va ijtimoiy munosabatlarini anglash uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism. O. Ergashev an’anaviy zargarlik san’ati orqali O‘zbekiston xalqlari qadriyatlari va e’tiqodlarini izohlashga katta e’tibor qaratadi. U o‘zining ilmiy izlanishlarida zargarlik buyumlarining shakl va naqshlarida qadimiy turkiy va fors elementlarining uyg‘unlashuvini ko‘rsatadi. O. Ergashev zargarlik binosidagi geometrik tasvirlar urf-odatlar, ajdodlarni xotirlash va himoya ruhiyatining ramzi deb qaraydi. Uning fikricha, har bir marjon yoki bilaguzuk naqshi jamiyatning ijtimoiy strukturasi va iqtisodiy aloqalari bilan chambarchas bog‘liq. U O‘zbekistonning turli viloyatlarida to‘plangan eksponatlar tahlili orqali hududiy farqliliklarni yoritadi. O. Ergashev an’anaviy zargarlikda metall tanlovi, ishlov berish texnologiyasi va ishlatilgan qimmatbaho toshlar madaniy merosning iqtisodiy qiyofasini ochib beradi. U bu buyumlar orqali xalqning qadriyat tizimi, oilaviy marosimlar va to‘y an’analari haqida chuqur ma’lumotlar qayd etadi. Olimning xulosalariga ko‘ra, XX asrning boshlarida zargarlik buyumlari mustamlaka sharoitida ham o‘ziga xos milliy ifoda bo‘lib xizmat qilgan. O. Ergashev shuningdek

zargarlik san'ati va etnografiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikka urg'u beradi. U an'anaviy zargarlik buyumlarini madaniy kod sifatida qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Sh. Islomov o'z ilmiy izlanishlarida zargarlik buyumlarining ijtimoiy rollarini tahlil qiladi. Islomovga ko'ra zargarlik nafaqat bezak, balki shaxsning oilaviy ahvolini, ijtimoiy mavqeini va mintaqaviy identifikatorlarini ifodalaydi. U XX asr boshidagi misolarda zargarlik tasvirlarining turli hududlarda qanday farqlanishi haqida keng tasvir beradi. Sh. Islomov bu farqlanishni geosiyosiy omillar, savdo yo'llari va qadimiy hunarmandchilik markazlari bilan izohlaydi. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'rta Osiyoda zargarlik buyumlari ayol va erkak rollari haqida ham bahs yuritadi. U klassik va mahalliy stil elementlarini solishtirib, ularning dinamik rivojlanishini yoritadi. Islomov an'anaviy zargarlik buyumlarida rang palitrasining ramziy ma'nosini ochib beradi. U bu ranglar orqali xalqning ruhiy holati, bayramona kayfiyat va qishloq hayotining ritmlarini namoyon etadi. Sh. Islomov shuningdek muzeologiya asosida zamonaviy saqlash va ekspozitsiya strategiyalarini taklif qiladi. Uning ishi O'zbekiston zargarlik san'atining global madaniy meros kontekstida o'rni haqida chuqur tasavvur beradi.

D. Rasulova an'anaviy zargarlik buyumlarini madaniyatlararo o'zaro ta'sir nuqtai nazaridan o'rganadi. U O'zbekiston hududidagi turkiy, fors-arab va Markaziy Osiyo etnik guruhlarini zargarlik an'analarini solishtiradi. Rasulova fikricha, bezaklar orqali kishilar o'zaro muloqotda turgan qadriyatlarni anglash mumkin. Uning tahlillari zargarlik shakllarida qadimiy yo'l boshchi ramzlarning saqlanib qolgani haqida ilmiy dalillar keltiradi. D. Rasulova an'anaviy uslub elementlarining bugungi kun zargarlik san'atiga ta'sirini ham ko'rsatadi. U O'zbekiston zargarlik makonidagi hududiy o'ziga xosliklarni tarixiy kontekstda qayta ko'rib chiqadi. D. Rasulovanning ishida ekspeditsiya materiallaridan foydalanish orqali aniq sahifa holatlar bayon etiladi. U zargarlik buyumlarini ijtimoiy psixologik kontekstda tahlil qiladi, ularning jamiyatdagi rolini anglashga chaqiradi. D. Rasulova zargarlikning rituallar bilan bog'liqligini madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ochib beradi. U zamonaviy urf-odatlar va an'anaviy bezaklar orasidagi dialektik munosabatni yoritadi.

B. Murodov zargarlik buyumlarining ishlab chiqarish texnologiyasini chuqur o'rgangan olimdir. U metallni eritish, zarb qilish va naqsh chizish usullarini tarixiy manbalar bilan solishtiradi. B. Murodov fikricha, texnologik jarayonlar zargarlik san'atining estetik va funksional xususiyatlarini shakllantirgan. U XX asrda ishlab chiqarilgan zargarlik buyumlarida an'anaviy va industrial texnika elementlarining qanday aralashgani haqida ilmiy tahlil beradi. B. Murodovning izlanishida metallarning kimyoviy tarkibi va ularning manbalari haqida laborator tahlillar keltiriladi. U bu ma'lumotlar orqali zargarlik buyumlarining qaysi mintaqalarda ishlab chiqarilganini aniqlash mumkinligini ko'rsatadi. B. Murodov an'anaviy hunarmandchilikda qo'llanilgan vositalar va ularning o'ziga xosligini bayon etadi. Uning nazariyasi zargarlik san'ati va texnologiya o'rtasidagi uzviy aloqani ochib beradi. U zamonaviy restavratsiya ishlari uchun texnologik asoslarni ham shakllantiradi. Murodovning yondashuvi zargarlik tarixini ilmiy laboratoriya tahlili bilan boyitadi.

N. To'xtayeva an'anaviy zargarlik buyumlaridagi ramzlarni semiotik nuqtai nazardan o'rganadi. U har bir naqsh va shaklni jadallik bilan tilshunoslikka taqqoslash orqali izohlaydi. N. To'xtayeva zargarlik buyumlarini madaniy signallar tizimi sifatida qaraydi. U bu belgilar orqali Jamiyat qadriyatlari, oilaviy ahamiyat va ruhiy olamni axtaradi. Uning izlanishlarida marjonlarning rang, shakl va o'lchamining psixologik tasiri haqida ham ma'lumot bor. N. To'xtayeva an'anaviy zargarlikning kommunikativ funksiyasini alohida ta'kidlaydi. U zargarlik buyumlaridagi ramzlar orqali xalqning tarixiy xotirasi va kollektiv ongini o'rganadi. N. To'xtayeva bu belgilarni tahlil qilarkan, ularni turli madaniyatlararo muloqot vositasi sifatida ham talqin qiladi. Uning nazariyasi zargarlik san'atini o'ziga xos til deb biladi. U bu til asosida xalq tarixining chuqur qatlamlarini ochib beradi.

Xulosa. XX asrda O'zbekistondagi an'anaviy zargarlik buyumlari xalqning tarixiy tajribasi, estetik qarashlari va ma'naviy dunyosini mujassam etgan muhim madaniy meros sifatida namoyon bo'ldi. Ushbu davr zargarligi o'zida qadimiy ramzlar, hududiy uslublar va avlodlar davomiyligini saqlab qolgan holda ijtimoiy o'zgarishlarga moslashdi. An'anaviy bezak buyumlari kundalik hayot, marosim va urf odatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, jamiyatning ichki tuzilishini nozik belgilar orqali ifodaladi. Hunarmandlar

ijodida milliylik, ma'naviy himoya tushunchalari va estetik muvozanat muhim o'rin egalladi. Zargarlik buyumlari orqali oilaviy qadriyatlar, ayol va erkak mavqei hamda hududiy mansublik anglashildi. Ushbu san'at turi nafaqat bezak balki madaniy xotira va tarixiy tafakkur tashuvchisi bo'lib xizmat qildi. XX asr jarayonlari zargarlik an'alarining yo'qolib ketmasdan, aksincha yangi shakllarda davom etishiga zamin yaratdi. Bugungi kunda ham bu buyumlar o'zbek xalqining o'ziga xosligini ifodalovchi muhim madaniy belgilar sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sobirjanovna, K. O. (2022). O'ZBEKISTON ZARGARLIK SAN'ATI. BARQARORLIK VA ETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAIN ILMIIY JURNALI, 2(2), 122-124.
2. Yusupova, M., & Atabayeva, M. (2021). XORAZM SHEVALARIDAGI ZARGARLIK ATAMALARINING MAVZUIY GURUHLARI. Студенческий вестник, (14-6), 14-15.
3. Бердиева, Д. Ш. (2019). Роль экологической культуры в повышении экологических отношений. Евразийское Научное Объединение, (10-6), 455-458.
4. Бердиева, Д. Ш. (2019). ЗАГРЯЗНЕНИЕ ПОЧВЫ ТЯЖЁЛЫМИ МЕТАЛЛАМИ В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ. Оказова Зарина Петровна, доктор, 82.
5. Бердиева, Д. Ш. (2019). ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ ЗАЛОГ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ. In Экология: вчера, сегодня, завтра (pp. 88-93).
6. Бердиева, Д. Ш., & Асатов, Б. А. (2020). ВЛИЯНИЕ НЕФТЕПРОДУКТОВ НА ОКРУЖАЮЩЕЮ СРЕДУ. In Арктика: современные подходы к производственной и экологической безопасности в нефтегазовом секторе (pp. 22-25).